

ТЕОРИЈСКИ ПРИНЦИПИ И ДИЈАГРАМСКИ МЕТОД У АРХИТЕКТУРИ ПИТЕРА АЈЗЕНМАНА

Оливера Дулић¹

Викторија Алацић²

УДК: 72.071.1Ајzenman P

DOI:10.14415/konferencijaGFS 2015.090

Резиме: Истраживање приказано у овом раду бави се радикалним идејама и комплексним концептима у стваралаштву једне од најконтроверзнијих личности у савременој архитектури. Под снажним утицајем постструктуралистичких мислилаца XX века – Дериде, Фукоа и Делеза – Ајзенман развија специфичну мисао засновану на концептуалној архитектонској форми. Његова архитектура креће се изван традиционалних параметара изграђеног објекта, те се представља пре кроз дијаграме него кроз остварене пројекте. Као таква, ова архитектура више не представља пасивни простор настањивања, већ сложени вишемедијски догађај и инструмент за конституисање друштвене реалности. Кроз примену дијаграма, његово стваралаштво усмерава се ка форми, као објективном циљу архитектуре. Теоријски и практични принципи у Ајзенмановом стваралаштву под сталним су утицајем друштвено-економских чинилаца, и као такви окарактерисани су сложеношћу и вишеслојношћу. Комплексни концептуални приступ и јединство теорије и праксе јесу чињенице које овог архитекту издвајају као једног од најзначајнијих на пољу истраживања граница архитектонског дискурса и стваралаштва.

Кључне речи: деконструктивизам, дијаграм, архитектонска форма, Питер Ајзенман

1. УВОД

На основу постструктуралистичких теорија, данас архитектуру можемо интерпретирати као сложени вишемедијски догађај, јер она више не представља пасивни простор настањивања, већ идеолошки инструмент за конституисање друштвене реалности. Са једне стране, архитектура је материјална, јер представља детерминисану праксу планирања и извођења стварности. Са друге стране, она је и структурална, јер се састоји од система знакова у сложеним егзистенцијалним догађајима. Поред тога, архитектура је и догађај, јер се њена појавност одиграва у

¹ Оливера Дулић, маг. инж. арх., Универзитет у Новом Саду, Грађевински факултет Суботица, Козарачка 2а, Суботица, Србија, тел: 024 554 300, e-mail: olivera@gf.uns.ac.rs

² доц. др Викторија Алацић, дипл. инж. арх., Универзитет у Новом Саду, Грађевински факултет Суботица, Козарачка 2а, Суботица, Србија, тел: 024 554 300, e-mail: aviktorija@hotmail.com

временским интервалima конституисања индивидуалне и колективне свакодневнице [1]. Управо овакав вид сложености може се уочити у стваралаштву Питера Ајзенмана, чија је архитектура заокупљена комплексном узајамношћу творбе и раскида.

Истраживање приказано у овом раду усмерено је на могућности примене деконструктивистичких принципа у архитектури. Поред тога, рад истражује однос између форме и значења, као и између форме и функције у архитектури. У том контексту, претпоставља се да су Ајзенманови практични и теоријски радови на ову тему од непроцењиве вредности, због доследне употребе семиотичке и структуралне теорије, као и Деридиног конструктивизма. Затим, испитује се могућност архитектуре да путем дијаграма манифестује саму себе и своју унутрашњост кроз изграђене структуре. У раду се сугерише посебан значај Ајзенманових принципа трансформационе граматике, посебно изражених у низу аксонометријских дијаграма за серију пројеката стамбених објеката. Ови пројекти се сматрају најбољим репрезентима сложених идеја овог ствараоца, и као такви омогућавају његово читање и разумевање.

2. УТИЦАЈИ ПОСТСТРУКТУРАЛИСТИЧКИХ МИСЛИЛАЦА

Питер Ајзенман се првобитно истакао као члан Њујоршке петорке (New York Five – Ајзенман, Чарлс Гватми, Џон Хејдук, Ричард Мејер и Мајкл Грејвс). Петорица архитеката делили су приврженост чистом облику архитектонског модернизма, који подразумева Ле Корбизјеов рад из треће деценије XX века [2]. Касније, сваки од њих је развио лични стил и идеологију, док је Ајзенман остварио повезаност са деконструктивистичким покретом. Ово је резултовало разилажењем Њујоршке петорке, седамдесетих година прошлог века. Питер Ајзенман је одувек имао снажне културне везе са европским интелектуалцима, док је рад филозофа Жака Дериде имао је кључни утицај на његову архитектуру. Ајзенманови најранији интелектуални корени не развијају се, наравно, из традиција континенталне Европе, већ из оних у Енглеској и Америци, углавном из уског миљеа академске архитектуре и формалистичке естетике. Његов примарни интерес била је потрага за логичким или математички вођеним дистрибутивним правилима, поготово уколико су овакве операције и хипер-развијена реторика могле бити примењене на грађене структуре [3]. Суштина помака од структурализма ка постструктурализму (деконструктивизму) је одбацивање идеје о универзалној структури и увођење плурализације структура, препознатљиво код Мишела Фукоа, који је својим радом направио помак у превазилажењу холистичког схватања света [4]. Према ставовима овог француског филозофа, не постоји суштински ред или значење које стоји иза свих ствари, а о свему се може судити на основу стално променљивог оквира сазнања. Питање простора је једно од централних проблема у Фукоовој мисли, стога његов рад има посебан значај за поље истраживања у архитектури [5]. Поред тога, Фуко говори о првенству ствари у односу на човека, јер је човек маргинализован у посметафизичкој ери. У савременом свету доминира материјализам који подразумева примат ствари у

односу на идеју и мисао [4]. Ова идеја децентрализације човека значајно је утицала на Ајзенманову мисао и јасно је читљива у његовим пројектима за стамбене објекте.

Даљи развој Ајзенманових идеја обележен је превазилажењем чисто формалистичког става деконструктивизма, и прихватањем идеја Жила Делеза, који се сматра теоретичарем флукса, плуралитета и кретања, уз одбацивање традиционалних концепата репрезентације у корист понављања, пролиферације и разлике [5]. У једној од својих најзначајнијих књига – Дијаграмски дневници, Ајзенман заговара примену дијаграма у архитектури, и износи идеје директно проистекле из Делезових ставова [6]. Ајзенман предлаже промишљање архитектуре конципиране са непрекинутим континуитетом између спољашњости и унутрашњости (Мебијусова трака). Иначе, питање односа споља/унутра једно је од суштинских питања у архитектури, посебно кроз модернистичку и постмодернистичку традицију.

3. ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ АЈЗЕНМАНОВЕ АРХИТЕКТУРЕ И ПРОЈЕКТИ СТАМБЕНИХ КУЋА

Архитектура Питера Ајзенмана, поготово она ранијих кућа (Куће I-IV), заснована је на убеђењу да архитектура мора бити у могућности да потенцијалну снагу извуче из сопствене архитектонске конфигурације. Ајзенман покушава да 'укине' идеју да функција треба да се репрезентује кроз изглед архитектуре, тј. форму. То је сложен и контрадикторан задатак. Наравно, истраживање интеракције између форме и функције није страна тема у архитектонској историји, у грађеном окружењу као ни у архитектонском дискурсу. Истраживање форме је једна од есенцијалних тема која се може разоткрити у Ајзенмановом опусу и то је оно што га издваја од других архитеката.

Према Ајзенмановим тврдњама, човек данашњице је несигуран у будућност, где се симболика знакова вишег нивоа и социјалних институција – цркве, школе и куће, доводи у питање. У данашњем свету непремостиве анксиозности, значење форме или заклона мора бити другачије, јер кућа, иако још увек мора да пружа уточиште, више не мора да симболизује и идеализује ту функцију, напротив, ови симболи су данас безначајни и носталгични [7]. Рад архитекте упућује на ову анксиозност развијајући унутрашњост (енгл. interiority) у архитектури, тј. могућност да она функционише самореферентно као запис сопственог настајања, тиме ослобађајући архитектуру институционалне контроле. Иако је овај појам сличан покушају модерниста, Ајзенман покушава да избегне формалне антропоморфне референце [7]. Уколико оствари своју намеру, аутор верује да ће унутрашњост архитектуре омогућити дислокацију метафизике архитектуре, односно онога што архитектура треба да представља.

Како би архитектура била самореферентна, она мора да функционише независно од индивидуалних и културолошких утицаја. Ајзенман је имао могућност да по први пут испита ову теорију на низу пројеката стамбених кућа

за имућне клијенте, који су били вољни да пројектанту дозволе потпуну креативну слободу. Са пројектом Куће I (House I) (Слика 1. - лево), Ајзенман користи дијаграм да одвоји форму од функције, што се постиже постављањем транслаторних правила успомоћ којих ће, према његовој тврдњи, архитектура бити у могућности да генерише сопствену форму и да створи сопствену историју без антропоморфних референци, раздвајајући објекат од његовог знака [7].

Ајзенман је проширио своје истраживање са Кућом III (House III) (Слика 1. - средина), како би омогућио поништавање уочених поредака, односа који успостављају естетску вредност и значење за корисника. Сваки корисник објекта оцењује уочене системе на основу „произвољних, али утврђених фактора“ [7]. Тек тада овај поредак има директну везу са друштвом и постојећом метафизиком, јер је утврђен од стране друштва; стога, изједначавање ових поредака било је суштинско. Ово значи да Ајзенман не ради више искључиво на нивоу објекта, већ покушава да измени људску перцепцију о начину на који системи међудејствују. Кућа III наставља истраживање форме у архитектури. Власник улази у кућу као уљез који покушава да поврати posed, и тиме уништава јединство и потпуност архитектонске структуре [3]. Унутрашња празнина структуре понаша се као подлога, као свесни стимулант активности власника. Кућа делује дијалектички како би подстакла њеног власника на нови вид учествовања.

Слика 1. Кућа I (1967 – 68, Принстон, Њу Џерзи) лево; Кућа III (1969 – 71, Лејквил, Конектикат) средина; Кућа VI (1972 – 75, Корнвол, Конектикат) десно

У пројекту Куће VI (House VI) (Слика 1. - десно), Ајзенман даље разлаже своју идеју архитектонске унутрашњости, дозвољавајући кући да постоји и „као објекат, и као филмска манифестација трансформационог процеса“ [7]. Ово прати деконструктивистичку теорију објекта као самоанализе, свесног напора да се потисну елементи који дају значење згради. Ајзенман касније дефинише овај феномен као траг (енгл. trace). У исто време он схвата да коришћењем формалних система за омогућавање дислокације, он не ствара дислокацију, већ нови сет правила. Иако процес који Ајзенман користи делује као да може да произведе неограничен број форми, он претпоставља да постоји лимит и да ће у једном тренутку то резултовати застојем [7]. Ова спознаја означава зачетак нове идеје у Ајзенмановој архитектури. Поред тога, то је тренутак када критичари, међу којима је и Чарлс Џенкс, истичу да Ајзенманове теорије постају

експериментално доступније, а теоретски мање доступне. Џенкс наводи: „Ми налазимо два мотива у конфликту (са Ајзенмановом архитектуром): узорну жељу да се означе неки аспекти метафизике, и деконструктивистичку жељу да начини све текстове нејасним“ [8].

4. ПРИМЕНА ДИЈАГРАМА У ПРОЈЕКТОВАЊУ

Ајзенманово коришћење дијаграма више се тиче самог процеса архитектуре и удаљено је од процеса пројектовања традиционалног архитектуре-аутора. Таква логика не може се пронаћи у самој форми, већ у дијаграмском процесу који има потенцијал да отвори разлику између односа форме и садржаја у архитектури и другим дисциплинама, нарочито у оним 'пластичним', сликарству и скулптури [6]. Ајзенман се бави специфичним односом у архитектури између њене инструменталности и њене иконичности, између њене функције и њеног значења, и на крају између знака и означеног. Примарна идеја у коришћењу дијаграма била је да подлога форме, овде назначена као архитектонска унутрашњост, може бити одвојена од програмских проблема. За архитектуру, то би значило да би процес изместио форму од претпостављених односа неопходних за функцију, значење и естетику без истовременог негирања присуства ових услова [6]. Ајзенман путем дијаграма испитује могућност да ли архитектура може да манифестује себе и своју унутрашњост у реализованој згради.

Уопштено, основна техника и процедура архитектонског знања се очигледно померила, у другој половини XX века, од цртежа према дијаграму. Ово не сугерише да дијаграми у једном или другом облику нису били конститутивни у архитектури на различитим тачкама у историји, већ једноставно да је тек у протеклих четрдесет година дијаграм постао потпуно 'актуализован' и да је готово постао суштина архитектуре [9]. Дијаграми су се, наизглед, појавили као коначно средство за архитектонску продукцију и архитектонски дискурс. Историја архитектонске продукције у последњих педесет година може се уопштено окарактерисати као жеља да се успостави архитектура која је самостална и хетерогена, за разлику од анонимног и хомогеног грађења међуратне реторике и послератног искуства модерног покрета. Ова потрага за аутономношћу и хетерогеношћу – са фундаменталном антиномијом у позиву за идентитет и многоструконост – узела је неколико форми у овом периоду, где је једна од њих стално неразумевање или понављање модернистичке авангарде, али сада знатно трансформисана у послератном контексту [9].

Унапређењем потенцијала запажања сила локације и кретања преко генеричких форми, Ајзенманови трансформациони дијаграми и технике предвидели су потребу (чак и могућност) за каснији развој софтвера за 3Д моделирање и анимацију.

За Ајзенмана, дијаграм је значајан јер се може пратити и читати у архитектури. Као такав, дијаграм посредује између историје архитектуре и начина на који се он може пратити у реалном објекту. Ајзенман својим дијаграмским

приступом поставља архитектуру на нову онтолошку, метафизичку и епистемолошку основу, стварајући од архитектуре сложенији концепт.

5. ЗАКЉУЧАК

Комплексна природа Ајзенмановог стваралаштва представља веома сложен и изазован предмет истраживања. Његова архитектура има много лица, те се приликом истраживања исте појављује одређен број потешкоћа, као и немогућност да се она представи у кратким цртама. Свако ново читање уводи специфичан слој у сложену структуру међусобно испреpletаних теоријских и практичних принципа, стога оно у великој мери утиче на самог читаоца/посматрача, изазивајући у њему потребу за промишљањем архитектонских ставова за које се залагао све до тренутка упознавања опуса овог архитекте. Управо највећом вредношћу Ајзенмановог дела сматра се то што на њега не можемо остати равнодушни. Без обзира на могућност да су његови ставови сасвим погрешни, значајни су у томе што младе архитекте и истраживаче упознају са новим начином размишљања. Иступање из традиционалних оквира архитектуре (можда не толико драстично као оно које је учинио Ајзенман), може нам омогућити да нагомилане проблеме струке сагледамо на нов начин.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] http://prometheus.arh.bg.ac.rs/upload/1112/Master/M6_Seminari/1112_M6_A2_Su vakovic.pdf, преузето 01.03.2015.
- [2] <http://www.nytimes.com/1996/02/11/books/architecture-view-a-little-book-that-led-five-men-to-fame.html>, преузето 24.02.2015.
- [3] Eisenman, P.: *Eisenman Architects: selected and current works*, уредник: Stephen Dobney, The Images Publishing Group, Mulgrave, **1995**.
- [4] Говедарица М.: *Структурализам и постструктурализам – предавања*, Општи курс из континенталне филозофије, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, **2009**.
- [5] Leach, N.: *Rethinking Architecture*, Routledge, London, **1997**.
- [6] Eisenman, P.: *Diagram Diaries*, Thames and Hudson, London, **1999**.
- [7] Eisenman, P.: *Houses of Cards*, Oxford University Press, New York, **1987**.
- [8] Џенкс, Ч.: *Нова парадигма у архитектури*, Орион Арт, Београд, **2007**.
- [9] Somol, R. E.: *Dummy Text, or The Diagrammatic Basis of Contemporary Architecture*, предговор за књигу: Eisenman P., *The Diagrammatic Basis of Contemporary Architecture*, Universe Publishing, New York, **1999**.

THEORETICAL PRINCIPLES AND DIAGRAMMATIC METHOD IN ARCHITECTURE OF PETER EISENMAN

***Summary:** The research presented in this paper deals with radical ideas and complex concepts in the works of one of the most controversial figures in contemporary architecture. To a great extent influenced by poststructuralist thinkers of the twentieth century - Derrida, Foucault and Deleuze – Peter Eisenman develops specific thinking process based on a conceptual architectural form. His architecture moves beyond the traditional parameters of the constructed object, and presents itself rather through diagrams than through realized projects. As such, the architecture is no longer a passive settlement in space, but a complex multimedia event and instrument for the constitution of social reality. Through the application of diagrams, his work is directed towards form, as an objective purpose of architecture. Theoretical and practical principles in Eisenman's work are constantly influenced by socioeconomic factors, and as such are characterized by complexity and multiple layers. The complex conceptual approach and the unity of theory and practice are the facts which distinguish this architect as one of the most important figures in the field of researching the boundaries of architectural discourse and creativity.*

***Keywords:** deconstructivism, diagram, architectural form, Peter Eisenman*